

<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 32, Issue 4, No.84, Winter 2022, pp. 25-44

Received: 05.04.2020 Accepted: 22.06.2021

Research Paper

A Sociological Study of the Relationship between Ethnic Identity and Aggression with Emphasis on Axel-Honneth Recognition Theory

Mousa Saadati *

Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran
m.saadati@soc.ikiu.ac.ir

Introduction

Today, football is one of the important elements in the process of socialization of social actors, especially young people; any weakness in this area can provide the ground for deviant behaviors, especially violence and aggression. Due to the prevalence of football and its wider field compared to other sports activities that bring a large number of spectators during the matches, this sport has faced more violent behavior of fans and spectators among various sports activities. Meanwhile, the extent, severity, and damage caused by ethnic demands have made ethnic issues an important issue at the level of sports, society, and even the world. The sport of football, with the competitive atmosphere it creates, encourages the formation and demarcation of rival groups, and its continuation over time strengthens and perpetuates existing polarizations. In this regard, the Tractor Club is a sports club popular and attractive to its fans and has become a social and nationalist phenomenon for them. Some of the team's fans also strongly insist on their ethnic identity, and the team's games have implicitly become a scene of protest and ethnic demands. Therefore, the growing tendency towards football, attention to the inherent characteristics of this sport, and the fact that a football team can be a symbol of a group or ethnic group influence and direct the behavior of its fans. In this regard, the present study aimed to examine the sociological relationship between the ethnic identity and aggression among supporters of the Tabriz Tractor Football Team. The theoretical framework for the research is based on the Birmingham School of Cultural Studies, the Leicester School, and the Axel Honneth Recognition Theory.

Materials and Methods

The research method of this study is survey. The statistical population includes all the fans of the football team of Traktorsazi present in Yadegaramam Stadium in Tabriz, numbering 70,000 people, of which 400 people were selected based on Cochran's statistical formula by the purposive sampling method. A researcher-made questionnaire was used to collect data. Content validity of structural type and structural validity were used to estimate the validity of the scales, and Cronbach's alpha technique was used to measure the reliability of the measuring instruments. SPSS software was used to analyze the data.

Discussion of Results and Conclusions

The theoretical and field findings of the present study confirm that ethnic identity as an important factor in the

occurrence of aggressive behaviors of fans of the tractor manufacturing football team has a significant effect. In this regard, the results of the correlation between the ethnic identity variable and fan aggression showed a linear relationship between all components of ethnic identity (interest in Turkish language and literature, ethnic affiliation, interest in Turkish art and music) and aggressive components (psychological and physical aggression) in terms of aggression. The hypotheses are confirmed and the type of relationship is positive and direct. Also, the results of multivariate regression analysis indicate that the variables present in the regression model could explain 37.9% of the dependent variable changes. According to Axel Hunt's theory, it can be acknowledged that social actors are able to understand the degree of social exclusion and humiliation resulting from a lack of recognition by existing structures. In

* Corresponding author

Saadati, M. (2021). A sociological study of the relationship between ethnic identity and aggression with emphasis on axel-honneth recognition theory. *Journal of Applied Sociology*, 32(4), 25-44.

this regard, institutional and structural actions to delay the recognition and disruption and denial of the recognition of culture and art, literature, and especially language, as manifestations and main components of the ethnic identity of the actors (fans of the tractor manufacturing team) may lead to aggression and the use of violent tools by fans to prevent the reproduction of their negligence and denial of identity or rejection through such behaviors. A look at the statistics of the spectators of the Tabriz Tractor Manufacturing Team, which are in fact the most basic material and spiritual assets of this team, requires that this very valuable potential for the province's football be used properly by the relevant authorities. The presence of large and enthusiastic spectators in the matches of the tractor manufacturing team is a potential capital that, if accompanied by proper management, can become an opportunity with positive effects on managers, spectators, the professional football league, and the sports community. Accordingly, providing a suitable context for preserving and strengthening and, in Hunt's words, recognizing the language, music, literature, art, culture, history, etc. of all ethnic groups marginalized by relevant institutions, institutions, and systems seems more and more necessary to reduce and prevent this social harm.

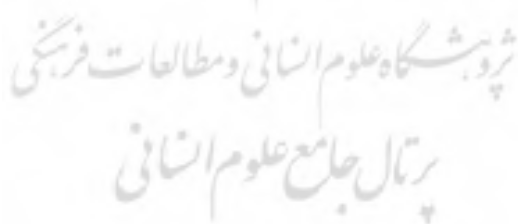
Keywords: Ethnic Identity, Aggression, Football Fans, Recognition.

References:

- Abbaszadeh, M., Saadati, M., Kabiri, A., & Taha, A. (2017). Sociological study of factors affecting aggression among football spectators. *Journal of Social Order Research*, 9(4), 35-70 (in Persian).
- Ahmadi, R. (2012). *Investigating the effective factors in the occurrence of violence and aggression of spectators of Tabriz tractor manufacturing football team (from the spectators' point of view)*. MA Thesis in Sports Management, University of Tabriz, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Department of Physical Education and Sports Sciences (in Persian).
- Ahmadloo, H., & Afrugh, E. (2002). The relationship between national identity and ethnic identity among the youth of Tabriz. *Journal of National Studies*, 4(13), 143-109 (in Persian).
- Asghari Yingjeh, V. (2015). *Investigating the relationship between ethnic identity and support for the Tabriz tractor manufacturing football team (case study of the city of Tabriz)*. MA Thesis in Sociology, Yazd University, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology (in Persian).
- Asgharzadeh, A. (2012). *New media and social movements: a sociological study of Traktorsazi football team fans (Traktor)*. MA Thesis in Sociology, University of Guilan, Faculty of Literature and Humanities, Department of Social Sciences (in Persian).
- Beigi, M., & Moeini Alamdari, J. (2017). Consequences of axel hunt identification theory for contemporary radicalism. *Journal of Political and International Liberation*, 4(58), 123-102 (in Persian).
- Cashmore, E. (2010). *Making sense of sports*. London: Routledge.
- Courakis, N. (2004). Football violence: not only a british problem. *European Journal of Criminal Policy and Research*, (46), 293-302.
- Danforth, L. M. (2001). Is the world game an ethnic game or an aussie game? Narrating the nation in australian soccer. *American Ethnologist*, 28(2), 363-387.
- Deranty, J. P., & Renault, E. (2007). Politicizing honneth's ethics of recognition. *Thesis Eleven Journals*, 88(1), 92-111.
- Dunning, E., Murphy, P., & Williams, J. (2015). *The roots of football hooliganism: an historical and sociological study*. London: Routledge.
- Ghasemi, V., Zolaktaf, V., & Noor Ali Vand, A. (2009a). Sociological description of factors affecting vandalism and hooliganism in football. *Journal of Olympic*, 1(45), 79-69 (in Persian).
- Ghasemi, V., Zolaktaf, V., & Noor Ali Vand, A. (2009b). *Sociology of sport: vandalism and mobility in football*. Tehran: Sociologists Publication (in Persian).
- Gholamiyeh Turksalviyeh, P., & Heidari Nejad, S. (2015). Study of the views of Ahwaz football team fans on the factors affecting the incidence of aggression. *Journal of Sports Management Studies*, 5(28), 134-121 (in Persian).
- Giulianotti, R. (1999). *Football: a sociology of the global game*. Polity Press.
- Giulionotti, R. (2012). *Critical sociological theories in sports*. Translated by Afsaneh Tavassoli. Tehran: Alam Publication (in Persian).
- Hamidi Shafiq, M. (2016). *The role of championship and professional sports in national convergence (study of Tabriz tractor manufacturing football club)*. MA Thesis in Sociology, University of Tabriz, Faculty of Law and Social Sciences, Department of Sociology (in Persian).
- Honneth, A. (2001). Recognition or redistribution? Changing respective on the moral order society. *Journal of Theory, Culture and Society*, 8(2-3), 43-55.
- Javanmard, K., & Nawabakhsh, M. (2014). Sociological study of the function of sport on social cohesion in Iran in the eighties, (Kerman study). *Journal of Iranian Social Science Studies*, 11(4), 37-54 (in Persian).
- Kabir, F. (2017). *Study of the effect of football on the representation of ethnicity; case study: traktorsazi football team fans*. MA Thesis in Social Sciences Research, Institute of Humanities and Cultural Studies, Institute of Social Studies, Department of Sociology (in Persian).
- Kleomenis, L. (2005). *Deviant behavior of greek football spectators*. Ph.D. thesis, Semmelweis University of Budapest, faculty of physical education and sport sciences.
- Mehraein, M. (2008). *New theories of sociology and sports*. Tehran: Sociologists Publication (in Persian).
- Mehrmand, A., Ashrafi Sultan Ahmadi, H., Azizinejad, B., & Madgar, A. (2010). Sociological study of the relationship between national identity and ethnic identity among Azeri-speaking youth in Urmia. *Journal of Social Security Studies*, (21), 120-89 (in Persian).
- Mohammadi, N. (2013). *Sociological explanation of the social movement of women in the member countries of the Islamic conference*. Ph.D. Thesis in Sociology, Tarbiat Modares University, Faculty of Humanities, Department of Sociology (in Persian).
- Oliver, K. (2000). *Beyond recognition, witnessing subjectivity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Poutvaara, P., & Priks, M. (2006). Hooliganism in the shadow of a terrorist attack: do police reduce group

- violence. *Journal of Center for Economic Studies*, 9(11), 1-14.
- Rahimi, M. (2009). *A Study and comparison of factors affecting violence and aggression of football spectators from the perspective of managers and coaches of tehran clubs*. MA. Thesis, University of Tehran, Faculty of Physical Education and Sports Sciences (in Persian).
- Rahmati, M. (2009). *Sociology of sports violence*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company (in Persian).
- Rahmati, M., & Mohseni Tabrizi, A. (2003). Sociological factors of violence and aggression of football spectators, case study: Tehran. *Journal of Olympic*, 11(3-4), 77-91. (in Persian).
- Saadati, M., Abbaszadeh, M., & Hatami, R. (2013). A study of the relationship between cultural capital, social capital and aggression (case study: fans of the Tabriz tractor manufacturing football team). *Journal of East Azerbaijan Disciplinary Knowledge*, 3(1), 1-25 (in Persian).
- Sadr, H. (2000). *Once upon a time in football*. Tehran: Avijeh Publication (in Persian).
- Sahabi Fard, K. (2009). *A study of motivational factors of sports spectators and its relationship with ethnic identity and personal characteristics*. MA. Thesis, Birjand University, Faculty of Physical Education and Sport Sciences, Department of Physical Education (in Persian).
- Siddiq Sarvestani, R. (2002). Passive discharge of emotion with active injection of khaljan (research on fringe conflicts in football matches). *Journal of Letter of Social Sciences*, 1(19), 91-69 (in Persian).
- Sinerbrink, R. (2016). *Cognition of hegelianism*. Translated by Mehdi Bahrami. Tehran: Lahita Publication (in Persian).
- Smith, A. (2000). Culture, society, and the land of politics, ethnicity, and nationalism. Translated by Noorullah Qaisari. *Journal of National Studies*, 1(4), 212-177 (in Persian).
- Spaaij, R. (2007). Football hooliganism as a transnational phenomenon: past and present analysis: A critique – more specificity and less generality. *The International Journal of the History of Sport*, 24(4), 411-431.
- Tenenbaum, G., Stewart, E., Singer, R. N., & Duda, J. (1997). Aggression and violence in sport: An ISSN position stand. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 37(2), 146-150.
- Tunon, J., & Bery, E. (2012). Sports and politics in Spain – football and nationalist attitudes within the Basque country and Catalonia. *European Journal for Sport and Society*, 9(2), 7-32.
- Vsugi, M., & Khosravi Nejad, M. (2009). Study of socio-cultural factors of emotional behavior of football spectators. *Journal of Social Sciences*, 3(1), 140-1170 (in Persian).
- Waddington, I., Malcolm, D., & Horak, R. (1998). The social composition of football crowds in western europe. *International Review for the Sociology of Sport*, 33(2), 155-169.
- Weiss, A. (2010). *Fundamentals of sociology of sport*. Translated by Keramatollah Rasekh. Tehran: Ney Publication (in Persian).
- www.varzesh3.ir

<http://dx.doi.org/10.22108/jas.2021.122381.1884>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085745.1400.32.4.2.4>

مقاله پژوهشی

مطالعه جامعه‌شناختی رابطه بین هویت قومی و پرخاشگری با تأکید بر نظریه به رسمیت‌شناسی اکسل هونت

موسی سعادت^{*} ، استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران

m.saadati@soc.ikiu.ac.ir

چکیده

امروزه ورزش فوتبال، از عناصر مهم در فرایند اجتماعی شدن کنشگران اجتماعی به‌ویژه جوانان محسوب می‌شود که هرگونه ضعف در این حوزه می‌تواند زمینه را برای بروز رفتارهای انحرافی فراهم آورد. پژوهش حاضر نیز با هدف مطالعه جامعه‌شناختی رابطه بین هویت قومی و پرخاشگری بین هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی تبریز به رشته تحریر درآمده است. چارچوب نظری پژوهش متأثر از مکتب مطالعات فرهنگی بیرمنگام، مکتب لیستر و نظریه به رسمیت‌شناسی اکسل هونت است. روش پژوهش از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل همه هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی حاضر در ورزشگاه یادگار امام شهر تبریز به تعداد ۷۰۰۰۰ نفر است که از این تعداد، ۴۰۰ نفر براساس فرمول نمونه‌گیری کوکران برآورد و به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات نیز پرسش‌نامه است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. نتایج همبستگی بین متغیر هویت قومی و پرخاشگری هواداران نشان داد رابطه خطی بین همه مؤلفه‌های هویت قومی (علاقه به زبان و ادبیات ترکی، وابستگی قومی، علاقه به هنر و موسیقی ترکی) با مؤلفه‌های پرخاشگری (پرخاشگری روانی و فیزیکی) به لحاظ آماری تأیید می‌شود و نوع رابطه نیز مثبت و مستقیم است. همچنین نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی چندمتغیره نشان می‌دهد متغیرهای حاضر در الگوی رگرسیونی ۳۷/۹٪ از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند.

واژه‌های کلیدی: هویت قومی، پرخاشگری، به رسمیت‌شناسی، هواداران فوتبال تراکتورسازی

^{*} نویسنده مسؤول

سعادت، م. (۱۴۰۰). «مطالعه جامعه‌شناختی رابطه بین هویت قومی و پرخاشگری با تأکید بر تئوری به رسمیت‌شناسی اکسل هونت»، جامعه‌شناسی کاربردی،

۳۲(۴): ۲۵-۴۴.

مقدمه و بیان مسئله

امروزه خشونت و پرخاشگری، به عنصری از فرهنگ حاکم بر عرصه فعالیت‌های ورزشی تبدیل شده است که تجلی آن را می‌توان میان تماشاگران، طرفداران و گاه بازیکنان فوتبال مشاهده کرد. بین همه فعالیت‌های ورزشی، این ورزش فوتبال است که سبب رفتارهای پرخاشگرانه و ایجاد اوباشگری به مفهوم مرسوم آن می‌شود (Cashmore, 1998: 218). با توجه به گستردگی و رواج ورزش فوتبال و عرصه گسترده‌تر آن نسبت به دیگر فعالیت‌های ورزشی که حضور انبوه تماشاگران را هنگام برگزاری مسابقه‌ها به همراه دارد، این رشته بین فعالیت‌های گوناگون ورزشی بیشتر با رفتار خشونت‌آمیز طرفداران و تماشاگران روبه‌رو بوده است؛ آنان گاه مبادرت به پرتاب اشیایی به سوی ورزشکاران، مریبان و داوران می‌کنند، اموال و تأسیسات ورزشگاه را تخریب می‌کنند، آشوب‌های خیابانی به راه می‌اندازند و با سایر تماشاگران و هواداران تیم‌های رقیب به نزاع می‌پردازند. در مواردی نیز طرفداران و هواداران ناکام، روانی یا گمراه و کج‌رو، مبادرت به آزار، ضرب و جرح و حتی قتل سایر افراد و ورزشکاران می‌کنند (رحمتی، ۱۳۸۸: ۱۰).

تاریخچه خشونت و پرخاشگری در ورزش ایران نیز با فوتبال آغاز شده است. از سال‌های پایانی دهه ۱۳۷۹ که مصادف با رونق فوتبال ایران بود و حضور در جام جهانی ۱۹۹۸ فرانسه، لیگ حرفه‌ای باشگاه‌های کشور نیز آغاز شد، کم‌وبیش حساسیت‌های ناشی از حضور تیم‌های سایر شهرستان‌ها در این رقابت‌ها، دامنه حرکات خشونت‌آمیز و پرخاشجویانه به شهرستان‌ها نیز کشیده شد (صدر، ۱۳۷۹: ۸۰). در این زمینه، خشونت و پرخاشگری تماشاگران و طرفداران تیم تراکتورسازی تبریز در زمان برگزاری بازی‌های این تیم، خسارات جانی و مالی چشمگیری برای مشارکت‌کنندگان ورزشی و باشگاه تراکتورسازی در بر داشته است. تیم فوتبال تراکتورسازی به دلیل تخلفات تماشاگران منتسب مبنی بر

فحاشی و استعمال الفاظ توهین‌آمیز به داوران و تیم مقابل و آتش‌زدن و پرتاب اشیای محترقه و دودزا، پرتاب سنگ، بطری و اشیای مختلف به داخل زمین مسابقه، در بازی مقابل تیم فوتبال پیروزی تهران در ورزشگاه آزادی از مجموعه رقابت‌های هفته اول لیگ برتر سال ۹۰-۸۸، به برگزاری دو دیدار خانگی بدون حضور تماشاگر، توییح کتبی با درج در پرونده و پرداخت مبلغ ۳۰۰ میلیون ریال جریمه نقدی محکوم شد (www.varzesh3.ir).

خشونت و پرخاشگری امروزه در فوتبال با عوامل اجتماعی - فرهنگی متعددی چون مسائل نژادی و جنسیتی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، ناکامی، عملکرد رسانه‌ها، فرایند کنترل اجتماعی (صدیق‌سروستانی، ۱۳۸۱؛ رحمتی و محسنی‌تیریزی، ۱۳۸۲؛ قاسمی و همکاران، ۱۳۸۸؛ وثوقی و خسروی‌نژاد، ۲۰۰۴؛ Courakis, 2004؛ Tenenbaum et al., 1997) مرتبط و از آنها متأثر است. در این میان، با عمومیت یافتن دولت‌های ملی و تلاش مداوم آنها برای ایجاد یکپارچگی فرهنگی، قومیت همچنان در جهان امروز ابعاد گسترده‌ای پیدا کرده است که از منابع مهم بروز شکاف‌های اجتماعی در کشورهای دارای تکرر قومی محسوب می‌شود؛ تا جایی که مدرنیزاسیون نیز نتوانسته است سبب تضعیف هویت‌های قومی شود. گستردگی، شدت و خسارت‌های ناشی از خواسته‌های قومی، مسائل قومی را به موضوع مهمی در سطح ورزش، جامعه و حتی جهانی تبدیل کرده است؛ به همین دلیل، مطالعات قومی طی سال‌های اخیر در تمام دنیا دارای رشد کمی و کیفی بوده است (اصغری‌بنگجه، ۱۳۹۴: ۶).

مسئله هویت قومی در ایران نیز از مهم‌ترین مسائل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی معاصر به شمار می‌رود؛ از این رو، در جامعه‌ای همچون ایران که به لحاظ قومی متکثر است، در صورتی که اقوام به شهروندان درجه یک و دو تقسیم شوند و تابع سیستم اقتدارگرایانه مرکزی به شمار روند، در عمل، این نگاه موجب افتراق اقوام ایرانی و رشد رویکردهای مرکزگرای خواهد شد. در این میان، شکل‌گیری تجمعات بزرگ و

تبریز ممکن است وجود داشته باشد؟

مبانی نظری

هویت قومی یکی از انواع هویت جمعی است و به مجموعه مشخصات و ویژگی‌هایی اطلاق می‌شود که یک قوم را از دیگر اقوام متمایز می‌کند و بین اعضای قوم یک احساس تعلق به همدیگر ایجاد و آنها را منسجم می‌کند. قومیت واژه‌ای است که به‌طور فزاینده از دهه ۱۹۶۰ تاکنون برای تفاوت‌های انسانی در حیطه فرهنگ، سنت، زبان، الگوهای اجتماعی و تبار به کار برده می‌شود. از نظر اشکرف و همکارانش، قومیت و گروه قومی به‌منزله تجمعی درون یک جامعه بزرگ با داشتن تبار مشترک واقعی یا مفروض (داشتن حافظه مشترک تاریخی با سرچشمه‌ها یا تجارب تاریخی مانند استعمار، مهاجرت، تهاجم و یا بردگی) یک آگاهی مشترک از هویت قومی مجزا و یک کانون و منبع فرهنگی در یک یا چند عنصر نمادین که به‌منزله خلاصه‌ای از مردم بودن آنها تعریف شده است. این مشخصات فرهنگی همواره نسبت به زمان و مکان معین که گروه قومی تجربه می‌کنند، در یک ترکیب پویا خواهند بود (به نقل از احمدلو و افروغ، ۱۳۸۱: ۱۲۳).

از نظر آنتونی اسمیت، قوم عبارت از یک جمعیت انسانی مشخص با یک افسانه اجدادی مشترک، خاطرات مشترک، عناصر فرهنگی، پیوند با یک سرزمین تاریخی یا وطن و میزانی از منافع و مسئولیت است. از نظر او، هویت قومی از ترکیب متنوع مؤلفه‌های قومیت به وجود می‌آید و حتی در بسیاری از موارد، تنها یک مؤلفه متفاوت سبب ایجاد نوعی هویت قومی می‌شود؛ بنابراین، بین اقوام مختلف، مؤلفه‌های قومیت متفاوت است و در هر گروه قومی، هریک از مؤلفه‌ها درجات اهمیت متفاوتی دارند. اسمیت معتقد است هویت قومی باید یک طیف در نظر گرفته شود (اسمیت، ۱۳۷۹). همچنین از نظر جیولیونوتی، ورزش به‌ویژه فوتبال زمینه‌ای بوده است که از طریق آن افراد با جامعه اکثریت رابطه‌ای

پرهیجان هواداران فوتبال در ورزشگاه‌ها و کنش‌ها و واکنش‌هایی که در حاشیه بازی‌ها میان طرفداران جریان می‌یابد، سبب مسائل امنیتی و قانونی پرآمنه و پیچیده‌ای می‌شود که به‌ویژه با تشدید خشونت‌های رفتاری و گفتاری، ابعاد جدیدتری یافته است. در زمینه این ابعاد و آثار، کارکرد و نقش هویتی فوتبال تأمل برانگیز است. ورزش فوتبال با فضای رقابتی که ایجاد می‌کند، به شکل‌گیری و مرزبندی گروه‌های رقیب دامن می‌زند و استمرار آن در طول زمان، به قطب‌بندی‌های موجود، قوت و استمرار می‌بخشد. تکرار دوره بازی‌های لیگ برتر در مقطع سالانه، موجب تصریح، تشدید و تقویت نگرش‌ها و گرایش‌های پدیدآمده می‌شود. با وجود آنکه باشگاه تراکتورسازی یک باشگاه ورزشی به حساب می‌آید، برای هوادارانش مقبولیت و جذابیتی فراتر از آن دارد و به پدیده‌ای اجتماعی و ناسیونالیستی برای آنان تبدیل شده است. برخی هواداران این تیم نیز به‌شدت روی هویت قومی خود پافشاری می‌کنند و بازی‌های این تیم به‌طور ضمنی به صحنه اعتراض و طرح خواسته‌های قومیتی تبدیل شده است؛ بنابراین، گرایش روزافزون به فوتبال و توجه به ویژگی‌های ذاتی این ورزش و اینکه یک تیم فوتبال می‌تواند نماد یک گروه یا قوم قرار گیرد، بر رفتار هوادارانش تأثیر می‌گذارد و به آن جهت می‌دهد. ذکر این نکته ضروری است که پژوهش حاضر، با رویکردی علمی و صرفاً با هدف برداشتن گامی هرچند کوچک در زمینه کاهش پدیده خشونت و پرخاشگری تماشاگران انجام شده است و به معنای بی‌حرمتی و تحقیر هواداران و قومیت خاص، به‌ویژه تماشاگران تیم فوتبال تراکتورسازی نیست. با توجه به مباحث مذکور، پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به این سؤالات است: میزان پرخاشگری تماشاگران فوتبال تیم تراکتورسازی تبریز در چه حدی است؟ هویت قومی هواداران تیم تراکتورسازی در چه حدی قرار دارد؟ چه رابطه‌ای بین هویت قومی و بروز رفتارهای پرخاشجویانه هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی

پژوهشگران مکتب لیسنستر نیز با تحلیلی تاریخی از اوباشگری فوتبال به این نتیجه رسیدند که رویدادهای اوباشگرانه در فوتبال به صورت یک منحنی U شکل است و تا اواسط دهه ۱۹۵۰ نسبتاً پایین بود. سپس در دهه ۱۹۶۰ افزایش یافت و از اواسط همین دهه به شکل پدیده‌ای تقریباً عادی با ورزش حرفه‌ای همراه بوده است. ویژگی همیشگی اوباشگری فوتبال، خشونت فیزیکی است که به صورت هجوم به بازیکنان و داوران و برخورد های تیم‌های رقیب بروز پیدا می‌کند (2: Poutvavra & Priks, 2006; Spaaij, 2007: 411). الگوی فرهنگی مذکور، در چشم‌اندازی تاریخی قرار می‌گیرد که از نظریه فرایند تمدن‌سازی نوربرت الیاس تأثیر گرفته است. به عقیده الیاس، خشونت در فوتبال به منزله یک کنش ازسوی افراد، هنگامی که قادر می‌شوند اجتماعی را تشکیل دهند و به صورت جماعتی درآیند، بروز می‌یابد (مهرآیین، ۱۳۸۷: ۱۷۷). از نظر پژوهشگران لیسنستر، گروه‌های اوباش و پرخاشگر، جایی در هنجارهای متداول افراد آبرومند و متمدن نداشتند و به نوعی به لحاظ فرهنگی به حاشیه رانده شده‌اند. این افراد تجارب یکسانی دارند که نشانه ارتباط محدود آنان با دیگر فرهنگ‌ها و محله‌ها و معرف اقوام، محل سکونت و موطن آنهاست (205: Dunning et al., 2015). به‌طور کلی، پژوهشگران مکتب لیسنستر در تبیین خشونت و پرخاشگری طرفداران فوتبال با الهام از نظریه فرایند تمدن‌سازی نوربرت الیاس، با نگاهی تحلیلی و تاریخی، پدیده مذکور را به آن دسته از گروه‌های اجتماعی - طبقه کارگر، زنان، قوم‌گرایان، اقلیت‌های نژادی - نسبت می‌دهند که فرایند تمدن‌سازی بر آنان به دلیل محرومیت و نابرابری اجتماعی تأثیر چندانی نداشته است.

اکسل هونت، نماینده برجسته نسل سوم مکتب انتقادی، معتقد است تحقق بخشی کامل به هویت خود چون فردیتی خودمختار، به به رسمیت‌شناسی یا تأیید (ارج‌شناسی) متقابل افراد جامعه بستگی دارد. هونت با تأسی از هگل به سه نوع از به رسمیت‌شناسی در سه ساحت از تعاملات اجتماعی اشاره

رقابتی برقرار کرده‌اند و در عین حال به افراد هویت دوگانه‌ای می‌بخشد. سر دادن سرودها و شعارهای قوم‌گرایانه آیینی مؤثر برای رقابت، پرده از مشکلات دائمی و شناخته‌شده در جامعه برمی‌دارد (جیولیونوتی، ۱۳۹۱: ۱۱۸). در این زمینه، رویکرد نظری مکتب مطالعات فرهنگی بیرمنگام، متنقدترین نظریه و نمونه پژوهش در مطالعات ورزشی است. مطالعات فرهنگی برای القای سیاست‌های فرهنگی در فعالیت‌های تفریحی جوامع دنباله‌رو، نظریه مارکسیستی را بررسی می‌کنند؛ جوامعی که از نظر طبقه اجتماعی، هویت، نژاد، سن و جنس قشربندی شده‌اند. مطالعات فرهنگی بر تنازعات فرهنگی میان گروه غالب (گروهی که مولد فرهنگ رسمی است) و گروه‌های مغلوب (که مولد فرهنگ عمومی از جمله ورزش است)، متمرکزند. طبق این رویکرد، فرهنگ عمومی متناقض و متباین محسوب می‌شود؛ زیرا قادر است تعادل نظم اجتماعی را بر هم زند؛ نظمی که گروه‌های غالب و یا عناصر و منابع نمادین تسهیل‌کننده استیلا ایجاد کرده‌اند؛ برای مثال، تماشاگران ورزشی با تأیید و تشویق ورزشکاران ملی و استفاده از کالاهای ورزشی آنان، نظم اجتماعی را حفظ می‌کنند؛ اما در عین حال، قادرند با رفتارهای افراطی آسیب‌زننده به گروه‌های غالب و با ایجاد خرده‌فرهنگ‌های مخالف با مقامات ورزشی، نظم اجتماعی را بر هم زنند (جیولیونوتی، ۱۳۹۱: ۸۶). در این رویکرد، تأکید عمده بر شرایط اجتماعی - فرهنگی است که پرخاشگری تماشاگران در متن آنها تحقق پیدا می‌کند. انسان‌ها برخلاف حیوانات که بیشتر و به‌طور مستقیم زیر تأثیر غرایز عمل می‌کنند، دارای خودآگاهی‌اند. کنش انسانی، کنش و واکنش هدایت‌شده غریزی نیست که به‌طور مستقیم منشأ آن محرک‌های طبیعی باشد، بلکه کنشی برای خود و دیگران است. انسان برای استحکام خودآگاهی و تعیین هویت به تجربه و تأیید اجتماعی نیاز دارد. اگر به اندازه کافی به او توجه نشود، روند کسب خودآگاهی او دستخوش اختلال و زمینه ظهور پرخاشگری در وی فراهم می‌شود (ویس، ۱۳۸۹: ۲۳۶).

گروهی از افراد جامعه در هریک از این مراحل سبب پیدایش سه سطح از بی‌حرمتی می‌شود (محمدی، ۱۳۹۲: ۴۷). در این زمینه، وجودنداشتن بی‌حرمتی در ساحت خانواده - برای مثال نبودن همبستگی عاطفی و ارتباط عاشقانه - می‌تواند به شدت به حس اعتمادبه‌نفس جسمانی و عاطفی آسیب بزند؛ به رسمیت نشناختن در ساحت حقوق اخلاقی و قانونی - برای مثال، ممانعت از مشارکت افرادی از نژاد، قومیت یا جنسیت خاصی در فعالیت سیاسی - می‌تواند توانایی فرد برای مشارکت در بحث و تبادل نظر عمومی یا فرایندهای تصمیم‌گیری سیاسی را از بین ببرد. به رسمیت نشناختن در ساحت اجتماعی - برای مثال، بی‌ارزش جلوه‌دادن فرهنگ نژاد و قوم خاص، سبک زندگی، جنسیت و کار فرد - می‌تواند عزت نفس اجتماعی را کاهش دهد و یا از بین ببرد (سینربرینک، ۱۳۹۵: ۲۱۱).

در شماتیکی که هونت از اشکال سه‌گانه به رسمیت‌شناسی ترسیم می‌کند، وی سه شکل از انکار و اختلال در به رسمیت‌شناسی (به رسمیت نشناختن) را نیز به صورت سوءاستفاده بدنی، انکار حقوق برابر و توهین به افراد و کنش‌های فرهنگی آنان مشخص می‌کند. تجربه این اشکال بی‌احترامی و بی‌عدالتی، جراحتهایی بر فرد باقی می‌گذارد و سبب بروز احساسات بی‌ارزشی در کنشگران اجتماعی در متن و بستر جامعه می‌شود. مطابق تحلیل هونت، پیامد فشار ناشی از اعمال بدرفتاری بدنی، از دست دادن کنترل فرد بر بدن خویش خواهد بود. این امر سبب ایجاد درد جسمانی در فرد و از دست دادن رابطه او با واقعیت نیز می‌شود. بدون اعتمادبه‌نفس فرد توانایی خود برای بیان عمومی خواسته‌های خود بدون ترس از نپذیرفتن آنها از سوی دیگری را از دست خواهد داد و پیامد آن سبب بی‌اعتمادی فرد به جهان اطراف خواهد شد؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت دچار نوعی مرگ روان‌شناختی خواهد شد. براساس نظریه هونت، پیامد طرد و انکار حقوق برابر فرد نیز سبب از دست دادن خودمختاری اخلاقی افراد خواهد شد و آنان را به نوعی به شهروند

می‌کند: در ساحت روابط و مناسبات خانوادگی این عشق است که رشد و شکوفایی حس بنیادین انس و نزدیکی با خویش، اطمینان یا اعتمادبه‌نفس را میسر می‌سازد. در ساحت حقوق و قانون، این به رسمیت‌شناسی است که به منزله مشارکت‌کننده کاملاً جاافتاده‌ای در نهادهای اجتماعی و سیاسی، به افراد، سوژه‌ها و گروه‌ها نوعی حس عزت نفس اجتماعی می‌بخشد و در ساحت کار و فعل و انفعال اجتماعی، به رسمیت‌شناسی قدر و ارزش افراد برای جامعه، در بسط و گسترش نوعی حس وحدت اجتماعی و ارزش‌یابی از جانب جامعه‌ای از هم‌رتبه‌گان مؤثر است. همین سه ساحت به رسمیت‌شناسی متقابل (عشق، حقوق و وحدت اجتماعی) با صور متناظر با خود مرتبط بودن عملی (اعتمادبه‌نفس بنیادین، احترام به خویش (حرمت نفس اخلاقی) و عزت نفس اجتماعی) ماتریسی را فراهم می‌آورند که فرد می‌تواند در آن، روشی را شرح دهد که بدان طریق، ناکام‌ماندن به رسمیت‌شناسی در هریک از این ساحت می‌تواند اختلالی در وجوه متفاوت ساختارهای شخصیتی بنیادین سوژه ایجاد کند؛ بدین ترتیب، ناکامی در هریک از این سه ساحت به رسمیت‌شناسی - به رسمیت نشناختن به منزله هتک حرمت اجتماعی در ساحت روابط و مناسبات خانوادگی، حقوق قانونی و مشارکت اجتماعی - سبب ایجاد صورتی از آسیب اخلاقی می‌شود که انواع گوناگون نبردهای اجتماعی را در پی خواهد داشت. وی معتقد است این نوع رفتارهای پرخاشگریانه اساساً ناشی از تخصیص منابع (نابرابری اقتصادی) یا دفاع از اصول اخلاق نیستند، بلکه بیشتر از سوی نوعی حس برآشفستگی اخلاقی تهییج می‌شوند؛ یعنی این حس که فرد، حق خود را انکار شده ببیند، اعم از اینکه این حق احترام، آبرو، شأن یا عدالت باشد (سینربرینک، ۱۳۹۵: ۲۱۰).

هونت، این سه مرحله را در امتداد و در ارتباط با هم، زمینه‌ساز پیدایش آشوب‌های اجتماعی جدید تعریف می‌کند و تنوع آنها را در قالب گرفتارشدن در یک مرحله و بازماندن از مرحله تکاملی بالاتر می‌داند؛ زیرا نادیده‌انگاشتن هویت فرد یا

برای چگونگی دیده‌شدن است. در چنین شرایطی، نبرد علیه انکار و اختلال در به‌رسمیت‌شناسی گونه‌های مختلف مبارزه اجتماعی است (Oliver, 2000: 193). به‌طور کلی، سوژه‌هایی که چنین صوری از به‌رسمیت نشناختن را تجربه می‌کنند، می‌توانند به‌نحوی سلبی و حتی آسیب‌شناسانه نسبت به آن واکنش نشان دهند که ممکن است دربردارنده‌ی صور متفاوتی از اختلال روانی یا سوءکارکردهای اجتماعی مثل رفتارهای پرخاشگرایانه باشد؛ در نتیجه، نظریه‌ی به‌رسمیت‌شناسی هونت می‌کوشد راهی را برای تبیین خاستگاه هویتی و مشروعیت ناآرامی‌های اجتماعی بیابد که خودشان را به‌منزله‌ی نبرد بر سر به‌رسمیت‌شناسی تصور می‌کنند.

پیشینه‌ی تجربی

حمیدی‌شفیق (۱۳۹۷) در پژوهش «نقش ورزش قهرمانی و حرفه‌ای در همگرایی ملی؛ مطالعه‌ی باشگاه فوتبال تراکتورسازی تبریز»، سه تیپ از هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی - هواداران عادی، هواداران پرشور و فعالان قومی - را شناسایی کرده است. تفسیر هواداران عادی از این تیم در تضاد با همگرایی ملی قرار ندارد؛ هواداران پرشور به نمادسازی قومی از این باشگاه فوتبال دامن می‌زنند؛ اما در نهایت، این نمادسازی قومی در تعارض با همگرایی ملی قرار ندارد و فعالان قومی با نمادسازی قومی، به‌دنبال افزایش زمینه‌ی واگرایی‌اند.

کبیر (۱۳۹۶) در پژوهش «مطالعه‌ی تأثیر فوتبال در بازنمایی قومیت؛ مطالعه‌ی موردی: هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی تبریز»، نشان داد رفتارهای پرخاشگرایانه‌ی تماشاگران تیم تراکتورسازی برای ابراز هویت قومی خود در برابر برخی از نابرابری‌ها و توهین‌ها و همچنین برای بیان مشکلات اقتصادی و اجتماعی منطقه‌ی سکونت صورت پذیرفته است.

اصغری‌بنگجه (۱۳۹۴) در پژوهش «بررسی رابطه‌ی بین هویت‌یابی قومی با هواداری از تیم فوتبال تراکتورسازی تبریز؛ مطالعه‌ی موردی: شهر تبریز»، نشان داد همبستگی بین متغیرهای تعلق عاطفی به قومیت، تعلق به خرده‌فرهنگ قومی، تعهد به

درجه‌دوم تقلیل خواهد داد. انکار حق سبب از دست دادن احترام مرگ اجتماعی خواهد شد. در نهایت، پیامد توهین به افراد و کنش‌های فرهنگی آنان، محروم‌شدن افراد و گروه‌ها از ارزش‌های اجتماعی که شایسته و درخور آن‌اند، خواهد بود. نتیجه‌ی چنین وضعیتی، این است که افراد و گروه‌ها، عزت‌نفس خود را از دست می‌دهند و در نتیجه، قادر نخواهند بود رابطه‌ی مثبتی با راه و رسمی که برای زندگی خویش برگزیده‌اند، برقرار کنند و این امر شکاف و زخم‌های اخلاقی در روح آنان برجای خواهد گذاشت (بیگی و معینی‌علمداری، ۱۳۹۸: ۱۱۹). این انکار و اختلال در به‌رسمیت‌شناسی هویت افراد می‌تواند در میادین مختلف اجتماعی به‌صورت جنبش به‌رسمیت‌شناسی توأم با رفتارهای پرخاشگرایانه نمود پیدا کند.

همچنین هونت با به‌کارگیری و تأکید بر مفهوم تحقیر اجتماعی بر آن است که اگر اکثریت در یک گروه اجتماعی حقارت و تنفر از ارزش‌های خود را در جریان کنش متقابل با دیگران احساس کنند، زمینه‌ی جنبش به‌رسمیت نشناختن شکل می‌گیرد. در این مرحله فرد دچار سرخوردگی از هویتش شده است و از طریق قواعد نهادی مختلف و هنجارهای موجود در صدد برجسته‌سازی خود برمی‌آید؛ چنانچه امکان هویت‌یابی از طریق قواعد نهادی و هنجاری برای فرد وجود نداشته باشد یا نهادهای موجود به‌رسمیت‌شناسی را به تأخیر بیندازند، جنبش برای به‌رسمیت‌شناسی در سطوح مختلف و به اشکال مختلف مانند خشونت و پرخاشگری رخ می‌دهد. هدف این نوع جنبش و حرکات، استیضاح و به‌چالش کشیدن نهادهای هنجارها و قواعد غیراخلاقی و چالش‌زای هویت است (Deranty, 2007: 100)؛ در واقع، از نظر هونت، در مبارزه اجتماعی میان گروه‌های خواهان اعتماد به‌نفس، حرمت نفس و عزت نفس اجتماعی، موضوع کشمکش، تکذیب و یا انکار نهادی در به‌رسمیت‌شناسی یا تحقیر اجتماعی برخی گروه‌های اجتماعی است (Honnet, 2001: 48). به باور وی، تقاضا برای دیده‌شدن، نخستین گام در حرکت‌های به‌رسمیت‌شناسی به شمار می‌رود. مرحله‌ی بعد ایستادگی در برابر سلطه‌ی فرهنگی

هواداران فوتبال: یک رویکرد کل‌نگر»، به این نتیجه رسیدند که تعارض‌های گروهی و قومی نقش مؤثری در رفتارهای خشونت‌آمیز هواداران فوتبال دارد.

بخشی از نتایج تحقیق اسپایچ (2007)، نشان داد اوباشگری و رفتارهای پرخاشگرانه تماشاگران فوتبال از متغیرهای هیجان‌زدگی و برانگیختگی هیجانی خوشایند، ایجاد هویت مردانه و خشن و هویت‌یابی قومی متأثر بوده است.

کلمونیس^۳ (2005) به بررسی رفتارهای انحرافی تماشاگران فوتبال یونان پرداخت و به این نتیجه رسید که تغییرات اقتصادی، تشکیل طبقات اجتماعی و مشکلات مهم اجتماعی اصلی‌ترین نقش را در رفتار انحرافی تماشاگران دارند.

دنفورث^۴ (2001)، در پژوهش «آیا این ورزش جهانی یک ورزش قومی است یا ورزشی استرالیایی؟ روایت ملت در فوتبال استرالیا»، به مسئله هویت در فوتبال استرالیا پرداخته است. وی به این نتیجه رسید که ورزش فوتبال، مانند ادبیات، زمینه مناسبی برای روایت و توصیف هویت ملت در این کشور است.

یکی از نتایج مهم پژوهش جیولیونوتی^۵ (1999) درباره پرخاشگری و خشونت فوتبال اسکاتلند، وجود رابطه معنادار بین عواملی چون هویت قومی و پرخاشگری هواداران فوتبال است.

وادینگتون و همکاران^۶ (1998) ترکیب اجتماعی تماشاگران فوتبال در اروپای غربی را بررسی کردند. در این پژوهش، مطالعاتی درباره هواداران فوتبال در انگلستان، اسکاتلند، اسپانیا، فرانسه، بلژیک و اتریش مرور شده است و هدف آن، پی‌بردن به جزئیات مربوط به سن، جنسیت، شغل و زمینه قومیتی طرفداران بود. قسمتی از نتایج نشان داد متغیر قومیت بین هواداران تأثیر بسزایی در بروز پرخاشگری

اجتماع قومی و بعد سیاسی هویت قومی با میزان هواداری از تیم تراکتورسازی معنادار و مستقیم است.

جوآنمرد و نوایخس (۱۳۹۳)، طی پژوهش بررسی جامعه‌شناختی کارکرد ورزش بر انسجام اجتماعی در ایران دهه هشتاد؛ مورد مطالعه: کرمان»، تأثیر ورزش در فهم نمادهای ملی، ارتقای مشترکات ملی، تفاهم بین افراد، تشکیل عادت‌واره، تکوین شخصیت، سرمایه اجتماعی و... را بررسی کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهند بین متغیرهای مستقل شادابی و نشاط، آرامش، اجتماعی‌شدن، فرهنگ‌پذیری، جامعه‌پذیری، نظم اجتماعی، تعادل اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشروع‌سازی، غلبه بر انزوا و جدایی، هویت ملی مشترک و... با متغیر وابسته یعنی انسجام اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

اصغرزاده (۱۳۹۱) طی پژوهش «رسانه‌های جدید و جنبش‌های اجتماعی؛ مطالعه جامعه‌شناختی هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی» نشان داد انگیزه اصلی رفتارهای پرخاشگرانه و معترضانه، ابراز هویت و اصلاح تصویر ذهنی از گروه‌های قومی و مطالبات فرهنگی است.

یافته‌های پژوهش صحابی‌فرد (۱۳۸۸) با عنوان «بررسی عوامل انگیزشی تماشاگران ورزشی و رابطه آن با هویت قومی و مشخصات فردی» نشان داد رابطه معناداری بین انگیزه تماشاگران ورزشی و هویت قومی آنها از نظر آماری وجود نداشته است.

تونون و بری^۱ (2012) در پژوهش «ورزش و سیاست در اسپانیا و نگرش‌های ملی‌گرایی درون کشور باسک و کاتالونیا»، به این نتیجه رسیدند که در اسپانیا به‌طور سنتی فوتبال برای تقویت ساختمان هویت ملی و ترویج ملی‌گرایی‌های پیرامونی داخل کشور (هویت‌های مختلف فرهنگی، قومی و ملی / منطقه‌ای) استفاده می‌شود.

اسپایچ و اندرسون^۲ (2010) در پژوهش «خشونت

³ Kleomenis

⁴ Danforth

⁵ Giulianotti

⁶ Waddington et al.

¹ Tunon & Bery

² Spaaij & Anderson

تماشاگران داشته است.

چارچوب نظری پژوهش حاضر، متأثر از مکتب مطالعات فرهنگی بیرمنگام، مکتب لیستر و نظریه به رسمیت‌شناسی اکسل هونت است. در مکتب مطالعات فرهنگی بیرمنگام تأییدنشدن خودآگاهی و هویت افراد سبب پرخاشگری و خشونت می‌شود و طبق دیدگاه مکتب لیستر، خشونت و پرخاشگری بین گروه‌های اجتماعی و قوم‌گرایانی روی می‌دهد که احساس محرومیت و نابرابری می‌کنند؛ در نهایت، رابطه بین هویت قومی و پرخاشگری در نظریه اکسل هونت به این شکل طرح می‌شود که تأییدنشدن و به رسمیت نشناختن هویت قومی سبب بروز انواع متفاوتی از اختلال روانی و کژکارکردهای اجتماعی مانند رفتارهای پرخاشگریانه می‌شود؛ در واقع، کنشگران متأثر از به رسمیت‌شناسی، از ابزارها و سازکارهای پرخاشگریانه برای جلوگیری از بازتولید این پدیده اجتماعی استفاده می‌کنند. براساس مباحث نظری و پیشینه‌های تجربی، فرضیه‌های پژوهش به شکل زیر تدوین شده‌اند:

بین هویت قومی و پرخاشگری هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی رابطه وجود دارد.

بین علاقه به زبان و ادبیات ترکی و هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی رابطه وجود دارد.

بین وابستگی قومی و هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی رابطه وجود دارد.

بین علاقه به هنر و موسیقی ترکی و هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر، براساس نحوه گردآوری داده‌ها پیمایشی است. همچنین، براساس هدف، از نوع کاربردی و از لحاظ میزان ژرفایی پهنانگر بوده و با در نظر گرفتن معیار

زمان، مقطعی است. جامعه آماری شامل همه هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی حاضر در ورزشگاه یادگار امام شهر تبریز به تعداد ۷۰۰۰۰ نفر است که از این تعداد، ۴۰۰ نفر براساس فرمول نمونه‌گیری کوکران و به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه است و برای سنجش متغیرها از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد. همه گویه‌ها در سطح سنجش رتبه‌ای و در قالب طیف لیکرت طراحی شده است. برای برآورد اعتبار پرسش‌نامه‌ها، از اعتبار محتوایی از نوع صوری و سازه‌ای به شیوه تحلیل عاملی و برای سنجش پایایی ابزارهای اندازه‌گیری از تکنیک آلفای کرونباخ استفاده شده است.

نتایج حاصل از تحلیل عاملی سازه‌های هویت فرهنگی و پرخاشگری با توجه به مقدار آزمون KMO (بالتر از ۰/۷) نشان می‌دهد داده‌های پژوهش تقلیل‌پذیر به تعدادی عامل‌های زیربنایی و بنیادی‌اند و تعداد نمونه برای انجام تحلیل عاملی مناسب است. معنی‌داری آزمون بارتلت ($Sig=0/000$) نیز نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار مناسب است و فرض شناخته‌بودن ماتریس همبستگی رد می‌شود. از طرفی، مطابق معیار مقادیر ویژه، سه عامل علاقه به زبان و ادبیات ترکی، وابستگی قومی، علاقه به هنر و موسیقی ترکی تشخیص داده شد و گویه‌های سازه هویت قومی به سه عامل مذکور تقلیل یافتند. این سه عامل توانسته‌اند ۶۹/۱۴ درصد از واریانس گویه‌های سازه هویت قومی را تبیین کنند. همچنین براساس معیار مذکور، دو عامل برای سازه پرخاشگری (روانی، فیزیکی) تشخیص داده شد که این دو عامل ۵۶/۲۰ درصد از واریانس گویه‌های سازه محرومیت نسبی را تبیین می‌کنند. نتایج آزمون آلفای کرونباخ نیز نشان داد ضرایب پایایی به دست آمده نشان‌دهنده پایداری درونی بالای گویه‌های طراحی شده برای هر دو متغیر مذکور است (جدول ۱).

جدول ۱- نتایج و اجزای تحلیل عاملی گویه‌ها و ضریب پایایی متغیرهای پژوهش

Table 1- Results and components of factor analysis of items and reliability coefficient of research variables

ضریب پایایی کل	ضریب پایایی هر عامل	آزمون kmo	آزمون بارتلت	کل واریانس تبیین شده	مقادیر ویژه	درصد واریانس تبیین شده	بار عاملی	گویه‌ها	فایل	پهنای
/۹۱۰	/۹۱۰	/۷۸۸	۱۲۳۱/۴۷۴	٪۵۶/۲۰	۱۳/۰۸۶	۴۶/۷۳	/۶۹۸	فحش به داور	پرخاشگری روانی	پرخاشگری
							/۵۳۲	به هم زدن تمرکز داور		
							/۷۵۵	فحش به بازیکنان حریف		
							/۶۶۹	فحش به مربی تیم حریف		
							/۶۷۲	فحش به هواداران مقابل		
							/۸۱۲	ایجاد صدای دلخراش		
							/۷۶۷	سرو صدا در خیابان		
							/۷۸۰	شعار زشت در خیابان		
							/۶۷۵	زدن بوق زیاد		
							/۶۷۱	تخریب اموال عمومی		
/۹۳۹	/۷۸۸	۱۲۳۱/۴۷۴	٪۵۶/۲۰	۱۳/۰۸۶	۴۶/۷۳	/۵۸۰	درگیری در شهر	پرخاشگری فیزیکی	پرخاشگری	
						/۶۶۲	مزاحمت در رفت‌وآمد			
						/۵۰۳	شوخی زشت در خیابان			
						/۶۳۰	حرکات ناهنجار با ماشین			
						/۷۳۶	شکستن صندلی			
						/۷۵۳	پرت کردن اشیا به تیم حریف			
						/۶۱۵	پرت کردن اشیا به داور			
						/۷۵۷	پرت کردن اشیا به مربی مقابل			
						/۸۲۰	پرت کردن اشیا به همدیگر			
						/۵۵۵	آتش در کنار صندلی			
/۸۱۲	/۸۱۲	۴/۴۰۱	۳۶/۶۷	٪۶۹/۱۴	۲/۳۴۱	۱۹/۵۰	/۸۰۱	درگیری با هواداران مقابل	علاقه به زبان و ادبیات ترکی	هویت قومی
							/۸۱۸	تخریب اموال ورزشگاه		
							/۶۰۳	بی‌نظمی ورود و خروج		
							/۸۵۰	زیباترین زبان، زبان مادر		
							/۸۱۷	افتخار به زبان و ادبیات مادری		
							/۶۸۶	تدریس در مدارس		
							/۷۲۰	علاقه به یادگیری ترکی		
							/۸۶۷	ازدواج فرزند با ترک		
							/۸۱۷	گذران وقت با هم‌زبان		
							/۸۹۸	همسایه هم‌زبان		
/۷۹۰	/۷۹۰	۳۳۴/۱۴۶	٪۶۹/۱۴	۲/۳۴۱	۱۲/۹۶	۱۹/۵۰	/۵۴۹	افتخار به ترک بودن	علاقه به هنر و موسیقی ترکی	وابستگی قومی
							/۸۵۴	علاقه به موسیقی ترکی		
							/۹۰۷	خوانندگان ترک‌زبان		
							/۷۸۹	شرکت در کنسرت		
							/۴۸۵	موسیقی نماد فرهنگ		

یافته‌های توصیفی

با توجه به مقدار متوسط ۵۹، در حد متوسط رو به بالایی برآورد شده است؛ بدین معنی که هویت قومی تماشاگران مطالعه‌شده تیم تراکتورسازی در حد بالایی قرار دارد. میانگین مؤلفهٔ پرخاشگری روانی (۲۷/۲۴) با توجه به حداکثر ۴۰ و حداقل ۹ و با در نظر گرفتن مقدار متوسط به‌دست‌آمده، بالاتر از حد متوسط است؛ میانگین به‌دست‌آمده برای پرخاشگری فیزیکی (۳۵/۱۹) با توجه به مقدار متوسط به‌دست‌آمده (۴۱)، پایین‌تر از حد متوسط برآورد شده است؛ میانگین متغیر پرخاشگری کل (۶۲/۴۳) با توجه به ماکزیمم ۹۸ و مینیمم ۲۳ و با در نظر گرفتن مقدار متوسط به‌دست‌آمده (۶۰/۵)، در حد متوسط رو به بالایی قرار دارد (جدول ۲).

آماره‌های توصیفی به‌دست‌آمده برای هریک از متغیرها و مؤلفه‌های مرتبط نشان می‌دهد میانگین مؤلفهٔ علاقه به زبان و ادبیات ترکی (۳۲/۷۸)، با حداکثر ۱۹ و حداقل ۹ و با توجه به مقدار متوسط به‌دست‌آمده، در حد متوسط رو به بالایی قرار دارد؛ میانگین به‌دست‌آمده برای وابستگی قومی، با توجه به مقدار متوسط ۳۱، در حد متوسط رو به بالایی برآورد شده است؛ میانگین مؤلفهٔ علاقه به هنر و موسیقی ترکی (۲۱/۳۱) با ماکزیمم ۲۰ و مینیمم ۶ و با توجه به مقدار متوسط به‌دست‌آمده در حد متوسط رو به بالایی قرار دارد؛ میانگین متغیر هویت قومی به‌طور کلی، با در نظر گرفتن حداکثر ۸۸ و حداقل ۳۰ و

جدول ۲- آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

Table 2- Descriptive statistics of research variables

مقدار متوسط	دامنه تغییرات	مینیمم	ماکزیمم	چولگی	انحراف معیار	میانگین	متغیر
۱۴	۱۰	۹	۱۹	-/۸۵	۱/۸۰	۳۱/۷۸	علاقه به زبان و ادبیات ترکی
۳۱	۵۰	۶	۵۶	۵/۲۱	۳/۱۵	۳۳/۱۹	وابستگی قومی
۱۳	۱۴	۶	۲۰	-/۷۸	۲/۱۷	۲۰/۳۱	علاقه به هنر و موسیقی ترکی
۵۹	۵۸	۳۰	۸۸	۱/۲۲	۵/۲۹	۸۵/۲۸	هویت قومی
۲۴/۵	۳۱	۹	۴۰	-/۴۸	۶/۳۶	۲۷/۲۴	پرخاشگری روانی
۴۱	۵۴	۱۴	۶۸	/۱۷	۱۰/۲۹	۳۵/۱۹	پرخاشگری فیزیکی
۶۰/۵	۷۵	۲۳	۹۸	-/۱۷	۱۵/۰۶	۶۲/۴۳	پرخاشگری

یافته‌های استنباطی

ترکی نیز با ابعاد دوگانه و پرخاشگری کل در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ به تأیید رسید و نوع رابطه نیز مثبت است. رابطهٔ خطی بین متغیر هویت قومی با دو بعد پرخاشگری روانی و فیزیکی و همچنین با پرخاشگری کل با اطمینان ۹۹ درصد و در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ به تأیید رسید؛ شدت همبستگی پایین‌تر از حد متوسط و نوع رابطه نیز مثبت و مستقیم است؛ بر این اساس، می‌توان گفت هرچه قوم‌گرایی بین هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی بیشتر باشد، میزان پرخاشگری بین آنان روند صعودی خواهد داشت، عکس موضوع نیز از نظر آماری تأیید می‌شود (جدول ۳).

برای سنجش همبستگی بین متغیر هویت قومی و پرخاشگری از آزمون همبستگی I پیرسون استفاده شده است. نتایج نشان داد همبستگی بین مؤلفهٔ علاقه به زبان و ادبیات ترکی با پرخاشگری فیزیکی و پرخاشگری کل به تأیید رسید و نوع رابطه مثبت و مستقیم است؛ رابطهٔ خطی بین وابستگی قومی و پرخاشگری روانی در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ و با پرخاشگری فیزیکی و کل در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ تأیید شد و نوع رابطه نیز مثبت است؛ به این معنا که هرچه وابستگی قومی بین تماشاگران بیشتر باشد، میزان پرخاشگری بین آنان نیز بیشتر خواهد بود؛ همبستگی بین مؤلفهٔ علاقه به هنر و موسیقی

جدول ۳- آزمون همبستگی بین متغیرهای هویت قومی و پرخاشگری هواداران

Table 3- Correlation test between ethnic identity variables and fan aggression

متغیر	پرخاشگری روانی	پرخاشگری فیزیکی	پرخاشگری کل
علاقه به زبان و ادبیات ترکی	***-۰/۰۸۷	**۰/۱۴۲	*۰/۱۲۹
وابستگی قومی	***۰/۰۹۳	**۰/۱۶۹	**۰/۱۵۴
علاقه به هنر و موسیقی ترکی	**۰/۱۷۱	**۰/۲۲۰	**۰/۲۲۲
هویت قومی	**۰/۱۵۵	**۰/۲۳۸	**۰/۲۲۵

*** معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ * معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ *** معنی‌داری در سطح ۰/۰۰۱

تولرانس (نزدیک به عدد یک) و شاخص تورم واریانس (کوچک تر از عدد دو) تأیید شده است.

تأثیر همه متغیرهای حاضر در الگو بر پرخاشگری هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی مثبت و مستقیم است و در این میان، با توجه به بتای به دست آمده بیشترین تأثیر را متغیر علاقه به زبان و ادبیات ترکی بر متغیر وابسته داشته است. همچنین این متغیرها توانسته‌اند براساس ضریب تبیین اصلاح شده، ۳۷/۹ درصد از تغییرات متغیر پرخاشگری هواداران را تبیین کنند.

در این پژوهش، برای سنجش تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر پرخاشگری، از تحلیل رگرسیونی چندمتغیره استفاده شده است. مطابق نتایج، خطی بودن رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته براساس جدول تجزیه و تحلیل واریانس، محقق شده است و نشان می‌دهد مجموعه متغیرهای مستقل قادرند تغییرات متغیر پرخاشگری را تبیین کنند. همچنین استقلال خطاها براساس میزان دوربین و اتسون به دست آمده (بین ۱/۵ و ۲/۵) تأیید می‌شود؛ پیش فرض وجودنداشتن هم خطی متغیرهای مستقل نیز با توجه به مقادیر شاخص

جدول ۴- آماره‌های تحلیل رگرسیونی چندمتغیره پرخاشگری هواداران

Table 4- Multivariate regression analysis statistics of fan aggression

متغیر	ضریب (Beta)	آماره t	P-Value	تولرانس	شاخص تورم واریانس
علاقه به زبان و ادبیات ترکی	۰/۳۲۴	۷/۶۷	۰/۰۰۰	۰/۹۴۳	۱/۰۹
وابستگی قومی	۰/۲۷۲	۶/۴۱	۰/۰۰۰	۰/۹۷۴	۱/۱۲
علاقه به هنر و موسیقی ترکی	۰/۲۱۱	۶/۰۹	۰/۰۰۰	۰/۹۰۵	۱/۱۴
آماره F	P-Value	آماره دوربین - واتسون	ضریب تعیین و ضریب تعیین تعدیل شده		
کل الگوی			R= ۰/۶۹۵		
رگرسیونی	۰/۰۰۰	۱/۸۷	R Square= ۰/۳۹۲		
۲۱/۴۲			Adjusted R Square= ۰/۳۷۹		

نتیجه

هدف پژوهش حاضر، مطالعه جامعه‌شناختی رابطه بین هویت قومی و پرخاشگری بین هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی تبریز است و یافته‌های نظری و میدانی آن مؤید این نکته است که هویت قومی به منزله یک عامل مهم در بروز رفتارهای پرخاشگریانه هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی تأثیر معناداری داشته است. مطابق نتایج استنباطی، همبستگی خطی بین متغیر هویت قومی با پرخاشگری با ضریب همبستگی ۰/۲۲۵ و سطح معنی‌داری ۰/۰۱ به تأیید رسید و نوع رابطه نیز مستقیم و مثبت است؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که هرچه میزان هویت قومی بین تماشاگران بیشتر باشد، پرخاشگری نیز بالاتر خواهد بود و بر عکس. نتایج تحلیل رگرسیونی نیز نشان داد متغیرهایی که در الگوی رگرسیونی تأثیر معناداری بر متغیر پرخاشگری هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی داشتند، در کل، ۳۷/۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. در این الگو، متغیرهای علاقه به زبان ترکی بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته داشته‌اند. نتیجه مذکور، با یافته‌های پژوهش‌های حمیدی‌شفیق (۱۳۹۷)، اصغری‌ینگجه (۱۳۹۴)، جوانمرد و نوابخش (۱۳۹۳)، اصغرزاده (۱۳۹۱)، تونون و بری (۲۰۱۲)، اسپایج و اندرستون (۲۰۱۰)، اسپایج (۲۰۰۷)، کلومنیس (۲۰۰۵)، دنفورت (۲۰۰۱)، جیولیونوتی (۱۹۹۹)، وادینگتون و همکاران (۱۹۹۸) همسوست.

از طرفی با توجه به اینکه رویکرد مکتب مطالعات فرهنگی عمدتاً بر شرایط اجتماعی - فرهنگی متمرکز است، می‌توان گفت کنشگران اجتماعی برای استحکام خودآگاهی و تعیین هویت به تجربه و تأیید اجتماعی نیاز دارند. اگر به اندازه کافی در بستر اجتماعی به آنها توجه نشود، روند کسب خودآگاهی و هویت‌یابی دچار اختلال و زمینه ظهور پرخاشگری فراهم می‌شود. بر این اساس، رفتار خشونت‌آمیز هواداران جوان تیم‌ها، ناشی از ضعف خودآگاهی است و دلیل آن بی‌توجهی و کسب‌نکردن احترام اجتماعی لازم از سوی خانواده، محیط زندگی، کار و به‌طورکلی ساختار اجتماعی

است. تأثیر محیط اجتماعی بر این افراد سبب می‌شود آنان تلاش کنند حتی با رفتارهای انحرافی، به‌صورت منفی نظر دیگران را به خود جلب کنند. بدین ترتیب، آنها می‌خواهند نشان دهند که کسی هستند و از عهده کاری برمی‌آیند و می‌خواهند به جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، یاد آور شوند که آنان نیز عضوی از این جامعه‌اند. دست‌زدن به اعمال غیرعادی و حتی تکان‌دهنده، سبب جلب توجه طیف گسترده‌تری می‌شود؛ بنابراین، رفتار نامتعارف هواداران ورزشی را باید پاسخی فرهنگی به وضعیت اجتماعی در شرایط کنونی دانست؛ زیرا جوانان و نوجوانان به هویت اجتماعی - فرهنگی نیاز دارند و در جامعه، احساس زندگی بدون احساس تعلق نمی‌تواند وجود داشته باشد. براساس نظریه ویلیامز، آیین‌ها و تیم‌گرایی‌ها معمولاً از ساخت‌های قوی هویت‌گرایی رنگ می‌گیرند و سبب ایجاد احساسات و پرخاشگری در افراد می‌شوند. همچنین پژوهشگران مکتب لیستر معتقدند رفتارهای اوباشگری و افزایش رفتارهای غیرمتمدنانه، در نابرابری‌ها و تضاد طبقاتی گسترده اجتماعی ریشه دارد؛ در حالی که اکثریت افراد در جامعه متمدن مشارکت دارند، اقلیت جالب‌توجهی هم از این جامعه متمدن به‌ویژه افراد طبقه کارگر، زنان، اقلیت‌های نژادی و قومیت‌ها کنار گذاشته شده‌اند. از نظر آنان، رفتارهای پرخاشگریانه با کاهش نابرابری‌های اجتماعی روندی نزولی خواهند داشت.

در نظریه به‌رسمیت‌شناسی هونت، تمرکز اصلی بر مفهوم مبارزه برای تأیید یا به‌رسمیت‌شناسی است؛ در واقع، هرگاه کنشگران احساس کنند به‌طور مکرر تأیید نشده‌اند و هویت آنان به رسمیت شناخته نشود، احساس می‌کنند از حرمتی که مستحق آن‌اند، برخوردار نشده‌اند و این امر بر توانایی افراد در شکل‌دادن به هویتی درخور، تأثیر نامطلوبی دارد. احساس نبودن حرمت، مبتنی بر استانداردی، هنجاری است مبنی بر اینکه انسان سزاوار انواع خاصی از به‌رسمیت‌شناسی و تأیید و بیش از همه، مستحق محبت، حرمت و ارج نهادن است. تضاد

پرخاشگری تماشاگران به لحاظ آماری در مسیر تأیید نظریه‌های ذکر شده بوده است؛ بنابراین، می‌توان گفت محتوای نظریه‌های ذکر شده در جامعه آماری بررسی شده کاربردی است. نگاهی به آمار تماشاگران تیم تراکتورسازی تبریز که در واقع به نوعی اساسی‌ترین سرمایه‌های مادی و معنوی این تیم به شمار می‌آیند، این را می‌طلبد که از این پتانسیل بسیار ارزشمند برای فوتبال استان بهره‌گیری مناسبی به وسیله مسئولان مرتبط به عمل آید. حضور پر تعداد و پر شور تماشاگران در مسابقه‌های تیم تراکتورسازی سرمایه بالقوه‌ای است که در صورت همراه شدن با مدیریت مناسب می‌تواند به فرصتی تبدیل شود که آثار مثبت آن از جنبه‌های مختلف بر مدیران، تماشاگران، لیگ حرفه‌ای فوتبال کشور و جامعه ورزشی به صورت کلان مشاهده می‌شود؛ بر این اساس، فراهم کردن بستر و زمینه مناسب برای حفظ و تقویت و به قول هونت به رسمیت‌شناسی زبان، موسیقی، ادبیات، هنر، فرهنگ، تاریخ و... همه اقوام به حاشیه رانده شده به وسیله نهادها، مؤسسات مرتبط و نظام اجتماعی در کاهش و پیشگیری این آسیب اجتماعی بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد.

منابع

احمدلو، ح. و افروغ، ع. (۱۳۸۱). «رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان تبریز»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۴، ش ۱۳، ص ۱۴۳-۱۰۹.

اسمیت، الف. (۱۳۷۹). «فرهنگ، اجتماع و سرزمین سیاست، قومیت و ناسیانونولیسیم»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۴، ص ۱۷۷-۲۱۲.

اصغرزاده، الف. (۱۳۹۱). *رسانه‌های جدید و جنبش‌های اجتماعی؛ مطالعه جامعه‌شناختی هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی (تراختور)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه گیلان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم اجتماعی.

اصغری‌ینگجه، و. (۱۳۹۴). *بررسی رابطه بین هویت‌یابی قومی*

و مقاومت و بروز انواع رفتارهای پرخاشگریاانه زمانی پیش می‌آید که انسان‌ها از تأییدی که طبق نظام هنجاری سزاوار آن‌اند، برخوردار نیستند. به بیان هونت، انکار و اختلال در به رسمیت‌شناسی حقوق افراد در اشکال قانونی و اجتماعی می‌تواند به تصور کنشگران از خود به منزله عضو فعال، برابر و محترم در سیستم اجتماعی آسیب رساند و فرد خود را عضوی منفعل و مطرود، بدون حقوق شهروندی و تحقیر شده در سیستمی نابرابر و تهی از عدالت می‌یابد و در واقع، انکار به رسمیت‌شناسی به اهرم محرکی برای منازعات و درگیری‌های اجتماعی تبدیل می‌شود؛ به عبارتی، به عقیده هونت جنبش به رسمیت نشناختن زمانی رخ می‌دهد که هویت برخی از گروه‌های اجتماعی (این گروه می‌تواند یک قوم، نژاد، جنس و... باشد) به رسمیت شناخته نمی‌شود؛ خواه این هویت انکار شود، خواه در شناسایی بخشی از آن اختلال ایجاد شود. قربانیان انکار از سازکارهای خشن‌تری برای اثبات وجود خود استفاده می‌کنند. در این میان، این افراد فقط علیه انکارکنندگان مبارزه نمی‌کنند؛ بلکه همزمان نهادهای هنجاری در نظم اجتماعی را به عقب می‌رانند. در این شرایط، امکان و ابراز هویت خود را در عرصه اعتماد، حرمت و منزلت پیدا می‌کنند. در واقع، مطابق با نظریه هونت می‌توان چنین گفت که کنشگران اجتماعی قادر به درک میزانی از محرومیت و تحقیر اجتماعی‌اند که ناشی از به رسمیت نشناختن ازسوی ساختارهای موجود است. در این زمینه، عملکردهای نهادی و ساختاری برای به تعویق انداختن به رسمیت‌شناسایی و اختلال و انکار در به رسمیت شناخته شدن فرهنگ و هنر، ادبیات و به ویژه زبان، به منزله مظاهر و مؤلفه‌های اصلی هویت قومی کنشگران (هواداران تیم تراکتورسازی)، چه بسا سبب پرخاشگری و استفاده هواداران از ابزارهای خشن و خشونت‌آمیز می‌شود تا از طریق این شیوه‌های رفتاری، مانع بازتولید غفلت و انکار هویت و یا پردشدگی‌شان شوند. در این زمینه، معناداری رابطه خطی بین متغیرهای هویت قومی و

- بدنی.
- صدر، ح. (۱۳۷۹). *روزی روزگاری فوتبال*. تهران: آویزه.
- صدیق‌سروستانی، ر. (۱۳۸۱). «تخلیه منفعل هیجان با تزریق فعال خلجان؛ پژوهش در مورد درگیری‌های حواشی مسابقات فوتبال»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۱۹، ص ۶۹-۹۱.
- قاسمی، و؛ ذوالاکتاف، و. و نورعلی‌وند، و. (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی ورزش: نولدایسم و اوباشگری در ورزش فوتبال*. تهران: جامعه‌شناسان.
- کبیر، ف. (۱۳۹۶). *مطالعه تأثیر فوتبال در بازنمایی قومیت؛ مطالعه موردی: هواداران تیم فوتبال تراکتورسازی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده مطالعات اجتماعی، گروه جامعه‌شناسی.
- محمدی، ن. (۱۳۹۲). *تبیین جامعه‌شناختی جنبش اجتماعی زنان در کشورهای عضو کنفرانس اسلامی*. پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، گروه جامعه‌شناسی.
- مهرآیین، م. (۱۳۸۷). *نظریات جدید جامعه‌شناسی و ورزش*. تهران: جامعه‌شناسان.
- وثوقی، م. و خسروی‌نژاد، م. (۱۳۸۸). «بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی رفتار هیجانی تماشاگران فوتبال»، *پژوهش‌نامه علوم اجتماعی*، س ۳، ش ۱، ص ۱۱۷-۱۴۰.
- ویس، الف. (۱۳۸۹). *مبانی جامعه‌شناسی ورزش*. ترجمه کرامت‌الله راسخ، تهران: نشر نی.
- Cashmore, E. (1998). *Making Sense of Sports*. Routledge. London.
- Courakis, N. (2004). Football violence: not only a british problem, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 46, 293-302.
- Danforth, L. M. (2001). Is the world game an ethnic game or an aussie game? narrating the nation in australian soccer. *American Ethnologist*, 28 (2), 363-387.
- با هواداری از تیم فوتبال تراکتورسازی تبریز؛ مطالعه موردی: شهر تبریز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه یزد، دانشکده علوم اجتماعی، گروه جامعه‌شناسی.
- بیگی، م. و معینی‌علمداری، ج. (۱۳۹۸). «پیامدهای نظریه شناسایی اکسل هونت برای رادیکالیسم معاصر»، *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ش ۴، ص ۱۰۲-۱۲۳.
- جوانمرد، ک. و نوایخش، م. (۱۳۹۳). «بررسی جامعه‌شناختی کارکرد ورزش بر انسجام اجتماعی در ایران دهه هشتاد؛ مورد مطالعه: کرمان»، *فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی ایران*، د ۱۱، ش ۴، ص ۳۷-۵۴.
- جولیونوتی، ر. (۱۳۹۱). *نظریه‌های جامعه‌شناختی انتقادی در ورزش*. ترجمه افسانه توسلی، تهران: علم.
- حمیدی‌شفیق، م. (۱۳۹۷). *نقش ورزش قهرمانی و حرفه‌ای در همگرایی ملی؛ مطالعه باشگاه فوتبال تراکتورسازی تبریز*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تبریز، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، گروه جامعه‌شناسی.
- رحمتی، م. (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی خشونت ورزشی*. تهران: علمی و فرهنگی.
- رحمتی، م. و محسنی‌تبریزی، ع. (۱۳۸۲). «بررسی عامل‌های جامعه‌شناختی خشونت و پرخاشگری تماشاگران فوتبال؛ مطالعه موردی: شهر تهران»، *فصلنامه المپیک*، س ۱۱، ش ۳ و ۴، ص ۷۷-۹۱.
- سینزبرینک، ر. (۱۳۹۵). *شناخت هگل‌گرایی*. ترجمه مهدی بهرامی، تهران: لاهیتا.
- صحابی‌فرد، ک. (۱۳۸۸). *بررسی عوامل انگیزشی تماشاگران ورزشی و رابطه آن با هویت قومی و مشخصات فردی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بیرجند، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی، گروه تربیت

- Deranty, J. (2007). Politicizing honneth ethics of recognition. *Thesis Eleven Journals*, 88, 92-111.
- Dunning, E., Murphy, P., & Williams, J. (2015). *The roots of football hooliganism: an historical and sociological study*. London: Routledge.
- Giulianotti, R. (1999). *Football: a sociology of the global game*. Cambridge: Polity Press.
- Honneth, A. (2001). Recognition or redistribution? Changing respective on the moral order society. *Theory, Culture and Society*, 18 (2-3), 43-55.
- Kleomenis, L. (2005). *Deviant behavior of greek football spectators*. PhD. Dissertation, Riga Stradins University, Faculty of Physical Education and Sport Sciences.
- Oliver, K. (2000). *Beyond recognition, witnessing subjectivity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Poutvaara, P., & Priks, M. (2006). Hooliganism in the shadow of a terrorist attack: do police reduce group violence. *Center for Economic Studies*, 1, 1-14.
- Spaaij, R. (2007). Football hooliganism as a transnational phenomenon: past and present analysis: a critique—more specificity and less generality. *The International Journal of the History of Sport*, 24 (4), 411-431.
- Spaaij, R., & Anderson, A. (2010). Soccer fan violence: a holistic approach. *International Sociology*, 25 (4), 1-19.
- Tenenbaum, G., Stewart, E., Singer, R. N., & Duda, J. (1997). Aggression and violence in sport: an issn position stand. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 37 (2), 146-150.
- Tunon, J., & Bery, E. (2012). Sports and politics in Spain—football and nationalist attitudes within the Basque country and Catalonia. *European Journal for Sport and Society*, 9, 7-32.
- Waddington, I., Malcolm, D., & Horak, R. (1998). The social composition of football crowds in western Europe. *International Review for the Sociology of Sport*, 33 (2), 155-169.

www.varzesh3.ir

